

УДК 001.895:338.28:004.67:330.341

DOI:10.32680/2409-9260-2022-7-296-28-33

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ УКРАЇНИ: ДЕСКРИТИВНО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Горященко Ю.Г., д.е.н., доцент, професор кафедри підприємництва та економіки підприємства Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7020-1412

***Анотація.** Дана стаття присвячена обґрунтуванню пріоритетності інноваційного розвитку українського підприємництва, контекстуалізованого процесом глибокої економічної трансформації, глобалізації та глокалізації. Основна увага в статті приділяється оцінці високотехнологічного сектору економіки, його ролі в інноваційному розвитку країни, а також прогнозам щодо рецесії та економічного підйому світової і національної економік. Доведено і продемонстровано, що у відповідності до теорії довгих хвиль, нині світова економіка прямує до найнижчої точки спаду великого V циклу, глобалізація набирає обертів і продукує рецесію і депресію на тлі змінюваних фінансово-економічних криз, катаклізм, пандемії, численних військових конфліктів у всьому світі. Розроблені рекомендації щодо сприяння ефективної інтеграції економічних, політичних й культурних процесів.*

***Ключевые слова:** інновації, інноваційне підприємництво, глобалізація, глокалізація, теорія довгих хвиль, технології, технологічний устрій.*

GLOBALIZATION PROCESSES IN INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP OF UKRAINE: DESCRIPTIVE AND ANALYTICAL ASPECT

Horiashchenko Yuliia, DrSc (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Economy of Enterprise University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine
e-mail: julia.goryaschenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7020-1412

***Abstract.** Aim. The purpose of this article is to substantiate the priority of innovative development of Ukrainian entrepreneurship, contextualized by the process of deep economic transformation and globalization.*

Methods. The main methods used in this research are were the method of comparison, logical and economic analysis, synthesis, generalization and content analysis.

Results and discussion. The main focus of the article is on the evaluation of the high-tech sector of the economy, its role in the innovative development of the country, as well as forecasts regarding the recession and economic upswing of the world and national economies. It has been proven and demonstrated that, in accordance with the theory of long waves, the world economy is currently heading towards the lowest point of the great fifth cycle recession, globalization is gaining momentum and producing recession and depression against the background of changing financial and economic crises, cataclysms, pandemics, numerous military conflicts around the world. Instead, it was established that innovations are directly related to crisis phenomena or economic prosperity. It was emphasized that with the advent of the pandemic, the planning horizon for everyone was sharply reduced and it was necessary to concentrate on issues of survival and adaptation. For Ukraine, such a situation is currently burdened by a complex war. In addition, the article provides parallels and differences between globalization and glocalization.

Recommendations have been developed to promote the effective integration of economic (first of all, the strategic development of the industrial complex for the recovery of the state economy), political and cultural processes.

***Keywords:** innovations, innovative entrepreneurship, globalization, glocalization, long-wave theory, technologies, technological structure.*

JEL Classification: F150, M210, O140, O310.

Постановка проблеми. У 2022 р. весь світ опинився на порозі кризи, з початку року найбільші економіки світу почали готуватися до рецесії. Першочергові цілі й вектори геополітичної орієнтації більшості країн щодо безпеки і миру, зближення наук і культур, інноваційного і технологічного прориву, стали набувати планетарного характеру. Відтак, критичні питання глобалізації в економіці, бізнесі та підприємстві стали більш напруженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційні процеси в інноваційному підприємстві досліджували ряд провідних світових науковців і практиків, серед яких В. Джевонс, Ф. Йохансон, Х. Кларк, Х. Моргентгау, Т. Левітт, Т. Фрідман. Вітчизняними

ученими В. Ляшенком, Л. Ковчугою, І. Підоричевою, А. Шевченком підготовлено теоретично і практично значущі своєчасні наукові праці щодо актуалізації напрямів інтеграції України до Європейського Союзу в аспектах науково-технологічного та інноваційного векторів співробітництва. Значна увага глобалізаційним процесам в економіці, їхньому впливу на інноваційний розвиток держави приділена у працях В. Горбатенка, О. Григора, М. Кондратьєва, А. Мартинова, Г. Менша, С. Пирожкова та інших фахівців.

Мета дослідження. Мета роботи полягає в обґрунтуванні пріоритетності інноваційного розвитку українського підприємництва, контекстуалізованого процесом глибокої економічної трансформації та глобалізації.

Основний матеріал. В особливих умовах постмодернізації виникає необхідність вивчення інноваційних трендів сучасного підприємництва. Перш за все, варто зазначити, що сучасне підприємництво розвивається в умовах диджиталізації економіки України, а оскільки за своєю природою диджитал (цифрова) економіка наділена глобальним змістом, то і підприємництво слід вивчати як елемент глобальної інноваційної екосистеми.

Само собою глобальна екосистема останніми роками зазнала суттєвих змін. З появою пандемії горизонт планування для усіх різко скоротився і довелося концентруватися на питаннях виживання й адаптації. Для України така ситуація наразі обтяжена складною, болючою війною, але процеси інтеграції не зупинити.

Франс Йохансон виокремлює сучасні чинники (сили) виникнення інновацій (так званих перетнів): міграція між країнами і культурами, зближення наук і прорив у комп'ютеризації [1].

Згідно з концепцією «політичного реалізму» Х. Моргентау [2] «сила держави» (зміст, мета та вектори її геополітичної орієнтації) залежить від таких факторів як «геополітичний статус держави, розмір її території, кількості населення та його інтелектуального потенціалу, типу і стабільності політичного режиму та ідеологічної орієнтації правлячих політичних сил і опозиції, ступеня зрілості інститутів громадянського суспільства, воєнного потенціалу й рівня соціально-економічного розвитку, наявності природних ресурсів тощо, а також від адекватного відображення зовнішньою політикою національних інтересів держави і глобальних тенденцій світового розвитку» [3, с. 8]. Відповідно до «формули Г. Моргентау», поряд з нібито сильними сторонами України (розмір території, чисельність населення, інтелектуальна здатність), очевидні прогалини в частині стабільності політичного режиму, захисту національних інтересів тощо, сьогодні доповнюються прискороною глобалізацією світу, зокрема, гібридною глобальною та російсько-українською війнами.

Термін «глобалізація» почав використовуватися у суспільних науках ще у 60-х рр. 20 ст., конкретно в економіці – у 80-х рр. (вперше 1983 р. у праці Т. Левітта «Глобалізація ринків») [4] та набув високої популярності у наш час. Інтеграція усіх економічних, політичних, культурних процесів, що лежать в її основі, створює певний стан невизначеності, інформаційного хаосу, трансформації ціннісної основи буття. Породжене нею поняття «постмодернізм», на думку В. Горбатенка, А. Мартинова означає «сучасний цивілізаційний злам, що «не стільки виявляється новою історичною епохою, скільки часом інтенсивного прояву суспільних та природних проблем нової якості» [5].

Науковець О.О. Григор описав фактори, що визначають готовність країни до глобалізації, згрупувавши їх у блоки «мікроекономічна конкурентоспроможність» (якість національного бізнес-середовища, стан розвитку кластерів, відповідність операційної діяльності й стратегії підприємства) та «макроекономічна конкурентоспроможність» (соціальна інфраструктура та політичні інституції, макроекономічна політика) [6]. На думку академіка С.І. Пирожкова «процес глобалізації досить відчутно обмежує свободу маневру керівних кіл новоутворених держав, і не лише на пострадянському просторі» [3, с. 7].

Оглядач подій закордонної політики The New York Times Т. Фрідман вбачає у глобалізації нову парадигму, що прийшла на зміну «холодної війни» старого світу [7]. Так чи інакше, але посилення процесів інтеграції суспільного життя не зупинити. Важливим інструментом зміцнення емерджентності глобального господарства є міжнародна виробнича кооперація, у механізмі якої підприємство знаходить чільне місце серед ланок економічного устрою: «суб'єкт господарювання – галузева інтегрована структура – територіальний господарський комплекс або кластерне утворення – національне господарство – міжнародне співробітництво» [9, с. 24].

Розвиток міжнародного співробітництва є одним з шістьох пріоритетів, визначених Європейською Комісією в рамках Концепції Європейського дослідницького простору, серед інших: відкрита наука та відкриті інновації, підвищення ефективності національних

дослідницьких систем, спільне вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами, вільний ринок праці дослідників і гендерна рівність.

У доповіді про технології та інновації за 2021 рік зазначається, що у період з 1820 по 2002 рр. частка міждержавної нерівності у глобальній зростає з 28% до 85%. Результати для одного покоління вплинули на можливості для наступного, що призвело до передачі нерівності від покоління до покоління [10].

Соціально-економічною та маркетинговою категорією, яка позначає глобальну локалізацію, пристосування до локальних умов, є глокалізація. Відтак, розвиток, епіцентром якого є людина, є балансуєчим явищем між глобалізацією та глокалізацією.

Серед усіх інноваційних теорій для вивчення інтеграційних процесів в інноваційному підприємстві найбільш послуговують теорії циклів. Уперше на повторюваність економічних криз (з періодом у 54 роки) звернув увагу Х. Кларк, так суттєво і не розвинувши свої думки і спостереження, пізніше – В. Джевонс, К. Маркс, М. Туган-Барановський і М. Кондратьєв [11-12], яким доведено, що перед початком висхідної частини довгої хвилі спостерігаються «значні зміни умов господарської діяльності: поширення техніко-технологічних інновацій, зміни умов грошового обігу, посилення ролі нових країн» [13, с. 27]. Приблизно кожні 50 років «довга технологічна хвиля» виявляється у своїй найвищій і, відповідно, найнижчій точці (рис. 1) (період довгострокових коливань складає близько 50 років).

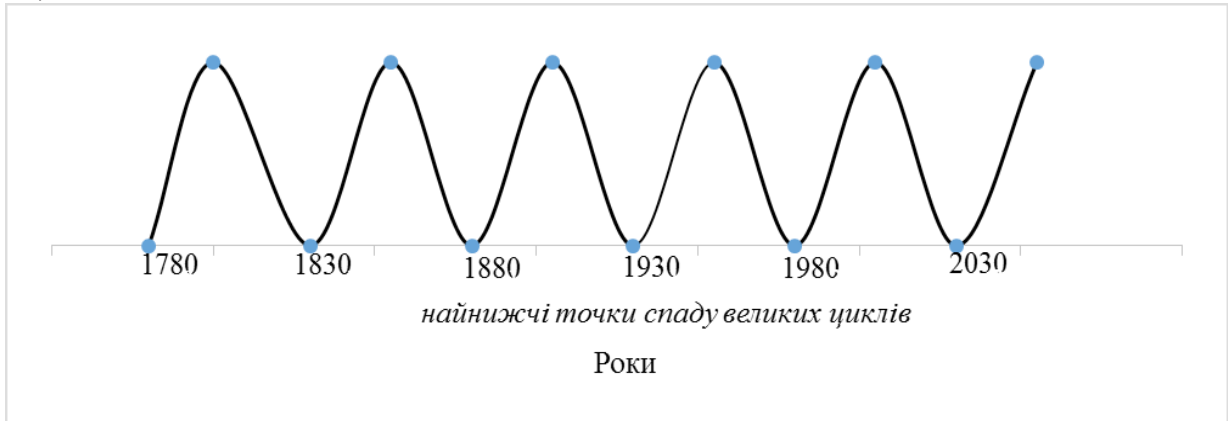

Рис. 1. Ілюстрація найнижчих точок спаду I-V циклів у теорії довгих хвиль М. Кондратьєва (К-хвилі)

Джерело: власний доробок автора на основі [11-12]

Відповідно до теорії довгих хвиль М. Кондратьєва, наразі світова економіка прямує до найнижчої точки спаду великого V циклу (30-ті рр. 21 ст.), глобалізація набирає обертів і продукує рецесію і депресію на тлі змінюваних фінансово-економічних криз, катаклізм, пандемії та, згідно теорії, у недалекому майбутньому – поживлення і підйом. Циклічний розвиток є закономірним явищем, пов'язаним з НТП і зумовлений нововведеннями. На думку Г. Менша «базисні інновації приходять групами, або хвилями, й перебувають у безпосередньому зв'язку з кризовими явищами або процвітаням економіки» [14].

Багато українських та закордонних дослідників пов'язують зміну хвиль з технологічними устроями, погоджуємось з їх думкою та розглянемо цикли Кондратьєва (К-цикли, К-хвилі), технологічні устрої (уклади) (ТУ), відповідні їм періоди промислових революцій (ПР) та притаманні їм технології у табл. 1.

Як видно з табл. 1 та рис. 1, нині, відповідно до теорії довгих хвиль, Україна, як й інші країни світу, наближається до найнижчої точки спаду великого V циклу. Для економік це означає зміни в умовах господарювання, конкретніше, для розвинених країн – розвиток когнітивних технологій, термоядерного синтезу, психотехнологій й перехід до 6 і 7 ТУ, для України з домінуючими технологіями 3-го ТУ (вугільна й енергетична промисловість, виробництво чорних і кольорових металів, машинобудування, транспортних засобів та устаткування, хімічна й харчова промисловість) й частково 4-го ТУ (сучасна оборонна промисловість) – важку економічну кризу.

Таблиця 1

Відповідність К-циклів, ТУ, ПР й переважаючих технологій

К-хвилі	ТУ	ПР	Технології
I	1	—	промислове використання кам'яного вугілля, текстильні фабрики, виплавка чавуну, обробка заліза, водяний двигун
II	2	I	вугледобування, чорна металургія, залізничне й будівельне будівництво, паровий двигун
III	3	II	важке машинобудування, електроенергетика, неорганічна хімія, виробництво сталі, важке озброєння, стандартизація, електричний двигун
IV	4	III	виробництво автомобілів й інших машин, хімічна промисловість, нафтопереробка, масове виробництво, двигуни внутрішнього згоряння
V	5, 6	IV	розвиток електроніки, робототехніки, обчислювальної, лазерної та телекомунікаційної техніки, інтелектуальних інформаційних технологій
VI	6, 7		NBIC-конвергенція (Nano, Bio, Info, Cogno-технології)

Джерело: власний доробок автора на основі [11; 12; 15]

У галузях 3-го ТУ, як власне, і 4-го, вже довгий час не спостерігалось видимого технологічного прориву. Отже, відтворювальна структура промисловості України за технологічними укладами не відповідає вимогам часу. Пануючі сьогодні у розвинених країнах, так званому технологічному ядрові, 5-й, 6-й та навіть 7-й технологічні уклади, які наблизили світ до нової фази розвитку – Глобалізації 4.0, в Україні не перевищують 7% промислового виробництва. На наш погляд, держава повинна приділяти особливу увагу галузям саме шостого укладу (підтримувати стартапи відповідних галузей, забезпечувати масштабованість інноваційних підприємств, надавати кредити тощо) – біотехнологіям, нанотехнологіям, робототехніці, новій медицині, високим гуманітарним технологіям, новому природокористуванню. Мало в Україні фахівців та практиків, які наразі працюють з когнітивними технологіями, психотехнологіями та термоядерним синтезом (домінуючі технології 7-го ТУ).

З переходом від одного ТУ до іншого, однієї К-хвилі до іншої, змінюються історичні епохи, в основі яких, на думку С. Кузнеця лежать епохальні (революційні) нововведення. Усталюючи, що інновації виникають випадково, вчений пов'язує економічні цикли з циклами інноваційних технологій [16]. На жаль, розбалансовані галузева, політична, фінансово- та реально-секторальна структура економіки України призвели до того, що, на думку фахівців, «найближчі 5 років в Україні немає умов для будь-якого позиціонування серед лідерів – провідних 20-30 пост-індустріальних держав світу» [18], тим паче в умовах післявоєнного відновлення.

При цьому варто зауважити, що, з-поміж іншого, складний соціально-економічний стан посилюється орієнтацією на деякі галузі, які були джерелом зростання ще у радянській Україні. Історичний досвід багатьох європейських країн та США демонструє стрімке скорочення чисельності працівників найкрупніших підприємств, високий рівень безробіття та рецесію у період змін технологічних укладів, з одночасним зростанням малого підприємництва [19-20]. Прикрим фактом є те, що навіть з домінуючими технологіями 3-го ТУ Україна втрачає вірний вектор стратегічного розвитку промислового комплексу. Так, спостерігаємо значне скорочення виробництва основних видів продукції в Україні з високим рівнем технологічності з часів незалежності до сьогодні: майже у 30 разів – автомобілів, удвічі – електричної енергії та готового прокату (довоєнні показники).

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, дійшли логічного підсумку спостережень, що вже у 30-х рр. 21 ст. світова економіка досягне найнижчої точки спаду великого V циклу, відтак є всі підстави стверджувати, що рецесія і депресія у недалекому майбутньому зміниться на поживлення і підйом. Однак, попереду матимемо важкий період відбудови та повоєнного відновлення України.

Аналізуючи вплив галузевої структури на конкурентоспроможність держави та інноваційний розвиток підприємництва, дійшли висновку, що сучасним джерелом конкурентних переваг держави є інновації і підприємницька діяльність, засновані на знаннях, вироблені програмних продуктів та інформаційних технологій. У сучасних умовах, коли на бізнес і підприємництво покладаються великі надії на відновлення економіки, держава повинна сприяти входженню підприємств до галузевих інтегрованих структур, кластерних утворень або територіальних господарських комплексів, й далі, до національного господарства і міжнародного співробітництва.

Список літератури

1. Йохансон Ф. Ефект Медичі. Інноваційні відкриття на перетині ідей, концепцій та культур. Львів. «Видавництво Українського Католицького Університету», 2011. 223 с.
2. Morgenthau Hans J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf: New York, 1955.
3. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020. 356 с.
4. Levitt T. The Globalization of Markets. Harvard Business Review. 1983. № 61 (3). P. 92–102.
5. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 3–13.
6. Григор О.О. Аналіз кластерної політики країн Європейського Союзу та її вплив на інноваційний потенціал країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 54–58.
7. Фрідмен Томас Л. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію = The lexus and the olive tree: undersatanding globalization. Переклад з англійської М. Прокопович і Р. Скакуна. Львів, 2002. 662 с.
8. Горященко Ю.Г. Особливості управлінської діяльності органів регіонального управління в аспекті системності органів влади і громадськості. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2010. № 1. С. 66–74.
9. Небаба Н.О. Закономірності поглиблення міжнародної виробничої кооперації в умовах глобалізації світової економічної системи. *Вісник Одеського національного університету*. 2020. Т. 25. Вип. 6 (85). С. 21–26.
10. Доповідь про технології та інновації за 2021 р. URL: <https://unctad.org/page/technology-and-innovation-report-2021> (дата звернення: 10.07.2022).
11. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. 767 с.
12. Кондратьев Н.Д. Мировое хозяйство и его конъюнктуры во время и после войны. Вологда, 1922. 258 с.
13. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми: ВТД – Університетська книга, 2010. 334 с.
14. Mensch Gerhard Stalemate in Technology, Cambridge, Mass., Ballinger 1979. P. 241.
15. Коротаев А.В., Цирель С.В. Кондратьевские волны в мировой экономической динамике. Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. Москва: Либроком/URSS, 2009. С. 189–229.
16. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений: нобелевская лекция. Санкт-Петербург : Гуманистика, 2003. С. 5–105.
17. Horiashchenko Yu. Strategic changes in the business environment of Ukrainian enterprises. Innovation trajectories: International online forum. Institute of Strategies for Innovative Development and Knowledge Transfer. 2022. URL: https://iidskt.org.ua/2022_forum_5/ (дата звернення: 10.07.2022).
18. Юрчак О. Українська стратегія Індустрії 4.0 – 7 напрямів розвитку (02.01.2019). URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvtutku/> (дата звернення: 12.04.2022).
19. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво (пер. з англ. В.С. Гуля). Київ: Україна, 1994. 319 с.
20. Horiashchenko Y. Analysis of the level of innovative development and susceptibility of enterprises to innovation based on an expert survey. Economic Innovations. 2022. Volume 24, Issue 1(82). P. 64-73. URL: <http://ei-journal.com/index.php/journal/article/view/1136> (дата звернення: 11.07.2022).

References

1. Johanson F. (2011). The Medici Effect. Innovative discoveries at the intersection of ideas, concepts and cultures. Lviv. Ukrainian Catholic University Publishing House, 223 [in Ukrainian].
2. Morgenthau Hans J. (1955). Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Second Edition, Alfred A. Knopf: New York.
3. Pirozhkov S. I., Smolii V. A., Boryak G. V. et al. (2020). Ukraine as a civilizational subject of history and modernity: national report. Kyiv: Nika-Center, 356 [in Ukrainian].
4. Levitt T. (1983). The Globalization of Markets. Harvard Business Review, 61 (3), 92–102.
5. Horbatenko V. (2005). Postmodernity and the transformation of the value basis of human existence. Political management, 1, 3–13 [in Ukrainian].
6. Grigor O. O. (2010). Analysis of the cluster policy of the countries of the European Union and its impact on the innovative potential of the country. Investments: practice and experience, 21, 54–58 [in Ukrainian].
7. Friedman Thomas L. (2002). The Lexus and the Olive Tree. Understanding globalization. Lviv, 662 [in Ukrainian].
8. Horiashchenko Yu. G. (2010). Peculiarities of the administrative activity of regional administration bodies in the aspect of systematicity of authorities and the public. Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine, 1, 66–74 [in Ukrainian].
9. Nebaba N. O. (2020). Patterns of deepening international production cooperation in the conditions of globalization of the world economic system. Bulletin of Odessa National University, 25, 6 (85), 21–26 [in Ukrainian].
10. Report on technologies and innovations for 2021 (2021). Retrieved from <https://unctad.org/page/technology-and-innovation-report-2021> [in Ukrainian].
11. Kondratiev N. D. (2002). Large conjuncture cycles and the theory of foresight. Moscow: Economy, 767 [in Russian].
12. Kondratiev N. D. (1922). The world economy and its conjuncture during and after the war. Vologda, 258 [in Russian].
13. Ilyashenko S. M. (2010). Innovative management: a textbook. Sumy: VTD – University Book, 334 [in Ukrainian].
14. Mensch Gerhard (1979). Stalemate in Technology, Cambridge, Mass., Ballinger, 241.
15. Korotaev A. V. & Tsirel S. V. (2009). Kondratiev waves in world economic dynamics. System monitoring. Global and regional development. Moscow: Librocom/URSS, 189–229 [in Russian].
16. Kuznets S. (2003). Modern Economic Growth: Results of Research and Reflection: Nobel Lecture. St. Petersburg : Humanistics, 5-105 [in Russian].
17. Horiashchenko Yu. (2022). Strategic changes in the business environment of Ukrainian enterprises. Innovation trajectories: International online forum. Institute of Strategies for Innovative Development and Knowledge Transfer. Retrieved from https://iidskt.org.ua/2022_forum_5/.
18. Yurchak O. (2019). Ukrainian strategy of Industry 4.0 – 7 directions of development Retrieved from <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvitku/> [in Ukrainian].
19. Druker P. (1994). How to ensure success in business: innovation and entrepreneurship. Kyiv, 319 [in Ukrainian].
20. Horiashchenko Y. (2022). Analysis of the level of innovative development and susceptibility of enterprises to innovation based on an expert survey. Economic Innovations, 24, 1(82), 64-73. Retrieved from <http://ei-journal.com/index.php/journal/article/view/1136>.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2022

Прийнята до публікації 5.08.2022